

Prost Planı'na Uzanan Kentsel Süreçlerin İzinde İstanbul'da Planlama

Ö. Sıla Durhan

İstanbul'un imar planının hazırlanması için ilk kapsamlı girişim 1933 yılında açılan uluslararası davetli yarışma ile gerçekleşmiştir. Yarışma jürisi üç plan önerisi arasından 1935'te Alman şehircilik uzmanı Hermann Ehlgötz'ün projesini seçmiş, ancak bu proje uygulamaya konulmamıştır. 1936'da ise Fransız uzman Henri Prost İstanbul Nazım Planı ve Programı'nı hazırlamak üzere görevlendirilmiştir.

Öte yandan, Cumhuriyet'in ilk yıllarından Prost Planı'na değin İstanbul'un planlanması ve kentleşmesi ile ilgili pek çok arayıştan ve kentsel müdahaleden söz etmek mümkün. Bu makalede, Erken Cumhuriyet yönetici kadrolarının ivmesiyle hareke geçen; ancak öngörülen biçimde ilerlemeyen, kağıt üzerinde kalmış ya da görmezden gelinmiş kentsel süreçlerin izi sürülerek İstanbul'un değişiminin arka planı tartışılmıştır. Öyle ki, kent bir tasarımcının ürünü olmaktan öte toplumsal bir üründür. Dolayısıyla İstanbul'u anlamak, fiziksel değişiklikleri incelemekle yetinmeyerek toplumsal, ekonomik, tarihsel olanla fiziksel olanın ilişkisini de kurmakla olanaklı hale gelebilir. Bu kapsamda, bu süreçte İstanbul'un nasıl ve hangi araçlarla planlanmak istendiği, kentsel müdahalelerle nelerin amaçlandığı, talepler, tepkiler, eleştiriler Prost dönemine yansımaları ile birlikte değerlendirilmiştir.

Cumhuriyet'in Kuruluşunu İzleyen İlk Yıllarda İstanbul

1920'li yılların başında İstanbul, I. Dünya Savaşı, İtilâf Devletleri'nin işgali ve Kurtuluş Savaşı sırasında yaşadığı sarsıntıların ve yangınların yarattığı yıkımın etkisindedir. Ankara'nın başkent ilan edilişi ve Cumhuriyet'in kurulması ile başkentlik ayrıcalığını, ülkenin en önemli ekonomik ve kültürel merkezi olma özelliğini yitirmiş durumdadır. Öte yandan 1855'te kurulan İstanbul Şehremaneti, 1930'da Belediye Kanunu ile görevlerini İstanbul Belediyesi'ne devretmiş, valilik ve belediye başkanlığı aynı çatı altında toplanmıştır (Öner, 2008: 14). Dolayısıyla, beledî olması gereken kararların çoğu Ankara'da verilmektedir.

İstanbul'u dönüştürmeye yönelik girişimler, kentsel sorunlar sürerken, nüfusu¹ ve kentleşme hızı azalmış bir İstanbul'da gerçekleşir. Bununla birlikte, bir yandan siyasi güç odağını elinde bulunduranlar kenti imar etme niyetlerini yinelerken, diğer yandan aralarında Yunus Nadi, Nadir Nadi, Abidin Daver, Burhan Felek, Ahmet Hamdi Tanpınar, Falih Rıfkı Atay, Sıdık Sami Onar'ın olduğu pek çok yazar kentin harabiyetinden, sürekli ertelenen imarın bir türlü gerçekleşmemesinden yakınır.

İstanbul'un içinde bulunduğu olumsuz koşullara rağmen 1922'de bir plan talebi ile karşılaşılır. Bu döneme kadar mevcut durumu gösteren bir imar aracı olarak görülen harita hazırlığı dışında kent planlamasına, kentsel modernleşmeye yönelik adımlar henüz yaygınlık kazanmamıştır. "Keşfiyat ve İnşaat Türk A.Ş. (Societe' Anonyme Turque d'Etudes et d'Entreprises Urbaines)"² tarafından haritalar hazırlanırken haritası biten yerlerden başlanarak imar planları da yapılmaya başlanır (Tekeli, 1993:30). Bu şirket adına 1922'de Carl Christoph Lörcher Beyoğlu bölgesinin 1/2000 ölçekli nazım planını yapar.³ Ankara'nın 1924 tarihli ilk planının müellifi olan Alman mimar Lörcher,⁴ 1924-1926 arasındaki süreyi Türkiye'de ve Yugoslavya'da geçirmiş, Belgrad planını tasarlamış ve uygulanmasına nezaret etmiştir (Cengizkan, 2004:38).

Lörcher, 1926-1928 yılları arasında ise aynı şirket adına Üsküdar ve Kadıköy'ün 1/10.000 ölçekli nazım imar planını hazırlar.⁵ Lörcher'e bu planlarının yaptırılması özellikle yangın geçiren yerlerin yeniden düzenlenmesi ile ilgili olmalıdır. 1868 Hocaapaşa yangın alanının düzenlenmesiyle başlayan bu planlama yaklaşımı bir anlamda sürmektedir. İstanbul'da modernleşme çabalarının ana eksenini henüz planlı kentleşme ve gelişme arayışlarının oluşturmadığı 1920'li yıllarda imar planı anlayışının haritacılık alanına yakın durduğu, planlamaya salt arazi ve yol düzenlemeleriyle ilgilenen bir haritacılık eylemi olarak bakıldığı söylenebilir. Lörcher'in paftalarında, kentsel alt-bölgeler oluşturan, topoğrafyayı öne çıkaran, yeşil alanları kul-

lanan bir anlayış göze çarpar. Ancak, bu planlar uygulanmamıştır. Lörcher'den Ankara'nın yanı sıra 1924'te Bursa'nın planını da hazırlaması istenir. Ne var ki, bu plan da uygulanmamış ve Bursa'nın imarı için Prost görevlendirilmiştir (Batkan, 1996: 247-259). Bununla birlikte Cengizkan'a (2004:38,128) göre, 1930'dan itibaren Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi ve Hücum kitaları hizmetinde olan Lörcher'in politik kimliğinin yöneticilerin hoşuna gitmesi olasılığından söz edilebilir.

Elde edilen planların uygulan(a)mamasına, danışılmasına rağmen görevlendirilmeyen uzmanlara ilişkin belirsizliklerle sonraki yıllarda da karşılaşılacaktır. Bu durum, Cumhuriyet yönetiminin kent planlamasını ve kentin değişimini nasıl algılandığına ilişkin ipuçları içermektedir.

Planlamanın Yasal Çerçevesi ile Birlikte Başlayan Girişimler

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki kentsel koşulların iyileştirilmesine ve geliştirilmesine yönelik girişimlerden biri, 1924-1928 tarihleri arasında şehreminliği yapan Emin Erkul'un kentin 10 yıllık imar programını belirlemek için kentin ileri gelenlerinin düşüncelerini almasıdır (Tekeli, 1993:30). Kurulan imar komisyonunun üyeleri arasında "eski şehreminlerden müzeler müdürü Halil, Operatör Cemil Paşa, Mühendis Razi, Mimar Vedat, Limancı Mustafa, eski Konya valilerinden Hüsnü, Reşid Saffet Atabinen" bulunur (Ziyaoğlu, 1971:318). Bu 10 yıllık imar programı hazırlığından sonra 1929'da ise 5 yıllık bir programdan⁶ söz edilmeye başlanır. 1930'lu yıllarda çıkarılan pek çok yasa⁷ ile planlamanın yasal çerçevesi belirlenmiş ve plan elde etme süreci tüm ülke çapına yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak bu yasalar henüz kabul edilmemiş, dolayısıyla belediyelere 5 yıl içinde, gelecek 50 yıl için "müstakbel şehir planı" hazırlama zorunluluğu getirilmemiş iken İstanbul'un imarı için bir program hazırlamak üzere Şehremini Muhittin Üstündağ başkanlığında 1929'da bir komisyon oluşturulur (Anonim, 1929a). "Mektupçu Osman, Heyeti fenniye M. Ziya, Muhasebeci Nuri ve Sıhhiye M. Neşet Osman Bey"den oluşan komisyon, eski şehremini Emin Erkul döneminde hazırlanarak Dahiliye Vekaleti'ne gönderilen ve sonrasında geriye alınan 10 yıllık imar programını da inceleyecektir (Anonim, 1930). Hazırlanan programa göre, Bebek-Yenimahalle sahil yolu genişletilecek, Beyoğlu-Kasımpaşa ve Halıcıoğlu yolu, Aksaray-Topkapı yolu, Cerrahpaşa Caddesi, Eminö-

nü-Unkapanı yolu, Şehzadebaşı-Unkapanı-Beyoğlu Caddesi açılacaktır. Beyazıt-Laleli tramvay caddesi, Eminönü-Unkapanı Caddesi, Gazi Caddesi, Azapkapı-Tarlabaşı Caddesi, Bebek tramvay caddesi, Üsküdar-Beykoz yolunda istimlakler yapılacaktır. Bir stadyum inşa edilecek, eğitim ve sağlık yapıları açılacaktır (Anonim, 1931a). Bu 5 yıllık programda, Prost Planı'nda yer alan bazı ulaşım akslarının ve kentsel donatıların önerildiği görülmektedir. Programın içerdiği bazı imar etkinlikleri uygulanmaya da başlanır. Örneğin, Üsküdar-Beykoz yolu bunlardan biridir. Boğaz'ın diğer yakasında açılması istenen Bebek-Yenimahalle yolu (Anonim, 1931b) ise Prost döneminde, 1938'den itibaren süren yapımı sırasında, sorunlu istimlakleri ve Rumelihisarı Mezarlığı'nın bir kısmının bu yolun yapımından etkilenmesi nedeniyle gündemi meşgul etmiştir (Anonim, 1938a).

Şehir Meclisi'nde ise bu programın bir imar programı niteliği taşımadığı tartışılır. Üstündağ, "müstakbel plan"ı yapılmayan bir şehirde imar programından söz etmenin mümkün olmadığını, 5 yıl içerisinde belediyenin yapacağı işlere yer veren bu programın Belediye Kanunu gereği yapıldığını açıklar. Ardından, programın bir encümen tarafından incelenmesi için verilen soru önergesi kabul edilir (Anonim, 1931c). Üstündağ'ın başkanlığında 11.04.1931 tarihinde toplanan 14 üyeden oluşan encümen (Anonim, 1931d), imar planı için Avrupa'dan uzmanlar çağırılmasına karar verir (Anonim, 1931e). Ancak Dahiliye Vekaleti, iade ederek bu 5 yıllık imar programının düzenlenmesini ister (Anonim, 1931f). Bu döneme kadar alınan fiziksel mekânı ilgilendiren kararlar daha çok mevcut cadde ve sokakların iyileştirilmesine, yangınlardan etkilenen kent parçalarının yenilenmesine ilişkin kısmi uygulamalardır. Önceki dönemlerde bir anlamda haritacılık anlayışına yakın olan planlamanın mutlaka sorun çözmesi beklenmemekte iken artık İstanbul'un modernleştirilmesi düşüncesi zihinleri meşgul etmeye başlamıştır. Ancak, kanun gereği 5 yıllık imar programı hazırlama zorunluluğunun, dolayısıyla planlamanın bir amaç haline getirilmesinin karar alma süreçlerini tıkaması da söz konusudur.

1920'lerin Sonundan 1933'e:

Ankara Yarışmasını Kazanan Uzmama Danışma

1929'da İstanbul'un imarı ile ilgili gündemde olan isim 1928'de Ankara'nın⁸, 1910'da Berlin'in planlanması için düzenlenen yarışmaları kazanan Alman şehircilik uzmanı Hermann Jansen'dir. Jansen'in 1929 ile 1932 yılları arasında

İstanbul'da belediye başkanıyla ya da bürokratlarla yaptığı görüşmeler ve fikirleri sıklıkla gazete haberlerine konu olmaktadır (*Resim 1*). Bununla birlikte, Jansen İstanbul'a ilk defa I. Dünya Savaşı'ndan önce gelmiş, İstanbul'un planına ilişkin mimar Kemalettin ile görüşmüştür (Anonim, 1931g). Ayrıca Alman Dostluk Yurdu'nun temel atma töreninin ardından 1917'de konferansa katılmıştır (Doğuoğlu, 2002:377).

Öte yandan, İstanbul'un bir imar programının hazırlandığı belirden eski şehremini Emin Erkul, bu program geliştirilebileceği halde Jansen'in davet edilmesini anlamlı bulmamaktadır (Anonim, 1929b). Kentin imarına ve Jansen'in yaklaşımlarına yer verdiği yazı dizisinde⁹ Yunus Nadi ise, bir yandan Jansen'i İstanbul'un imarı için önerirken diğer yandan "milli ve beynelmilel salahiyetler arasında" bir yarışma açılmasını ummaktadır (Nadi, 1930:1). 1932 yılına gelindiğinde, Jansen kentte incelemelerini sürdürdüğü sırada (Anonim, 1932a) planın yarışma yoluyla elde edilmesinden söz edilmektedir. Jansen ise İstanbul'un planının hazırlanması konusunda kendisine bir teklif yapılmadığını açıklayarak kent planlamasının özellikle planlı ekonomiyle bağlantılı olduğuna dikkat çeker (Anonim, 1932b). Yaklaşık üç sene boyunca fikirlerine başvurulmuş Jansen ne doğrudan görevlendirilmiş ne de 1933'te açılan yarışmaya davet edilmiştir.

1933'ten 1935'e: Ankara'da Elde Edilen Deneyimin İstanbul'a Aktarılması

Ankara için açılan yarışma sonucunda Jansen'in önerisinin 1932'de onaylanmasından kısa süre sonra 1933 yılı başlarında İstanbul'un imar planının yarışma yoluyla belirlenmesi amacıyla bir kanun teklifi hazırlanır (BCA-30..10.0.0: 81.533..5.). Ankara'daki deneyime benzer şekilde, kentin planlamasıyla ilgili görüşlerine başvurulmak üzere Avrupa'dan uzmanlar davet edilir. Bununla birlikte, 14.04.1930 tarihli Belediye Kanunu'ndan sonra çıkarılan 21.06.1933 tarihli Belediye Yapı ve Yollar Kanunu ile şehirlerin 5 yıl içinde geleceğe dönük planlarının yaptırılması zorunlu hale getirilmiştir (Anonim, 1973:76). Bu ivmelerle davet edilen şehircilik uzmanları Almanya'dan Hermann Ehlgötz, Fransa'dan ise Donat Alfred Agache ve Henri Prost'tur. Prost'un katılamayacağını bildirmesi üzerine Fransa'dan Jacques Lambert davet edilir. Uzmanların hazırladıkları avan projeleri ve raporları incelemek üzere bir komisyon kurulur. Belirlenen uzmanın hazırlayacağı plan ikinci bir komisyonun incelemesine tabi tutulacaktır (Anonim, 1934a).

Tarihsel başarıların yüceltildiği ve Türk geçmişinin ulusalcı bir yönde yeniden yapılandırıldığı bu dönemde planlamanın yabancı uzmanlara emanet edilmesi tepki de toplamaktadır. Örneğin Burhan Arif'e (1933) göre, İstanbul Türk uzmanlar tarafından en iyi şekilde planlanabilir. Türk Mimarlar Birliği, komisyonun oluşturulması sırasında birliğin görüşlerine başvurulmamasını eleştirirken (Anonim, 1934b), Ticaret Odası ise, komisyon üyeleri arasında bir iktisatçı ile bir liman uzmanının yer almasını önermektedir (Anonim, 1934a). Komisyon 1934 yılı başında toplanır (Anonim, 1934c). Üyeler arasından seçilen 7 kişilik encümen (Anonim, 1934d) tarafından hazırlanan rapor¹⁰ komisyon üyelerine iletilir. Aralarında mimar Sabri (Oran), Ernst Egli, Celal Esad (Arseven), Salah Cimcoz, Yahya Kemal (Beyatlı), Fen İşleri Müdürü Yusuf Ziya (Kocainan), Refik Ahmed, Eski Müzeler Müdürü İstanbul Saylavı Halil, Avni Yağız, Feridun Manyasi (Anonim, 1935a), Profesör Neşet Ömer, Sadeddin Ferid, mühendis Bürhaneddin, Ticaret Odası'ndan Ahmed (Anonim, 1935b) gibi isimlerin bulunduğu 34 kişiden oluşan komisyon 05.02.1935 tarihinde tekrar toplanır. Üyeleri arasında sanat çevrelerinden isimlerin,

Resim 1. Jansen'in 1931'de İstanbul'un imarı ile ilgili çalıştığına ilişkin bir haber, (Anonim, 1931g).



bürokratların yer alığı komisyonun içerdiği çeşitlilik, üyelerin belirlenmesinde merkezi otoritenin yönlendirmesinin etkili olduğunu düşündürmektedir. Bu yıllarda gelenek ve kültür ile özdeşleşmiş bir geçmişi temsil ettiğine inanılan Yahya Kemal komisyon toplantısında bir konuşma yaparak oyunu Ehlgötz'e vereceğini şöyle açıklar: “Bu Alman bir parça milliyetperverlik hissetmiş bir Almandır. Bu inkişafı bizim mütehasşılarımızın eline bırakacak kadar (...) milli bir mütehasşımız yoktur” (Beyatlı, 1993). Mimar Sabri (Oran), Ehlgötz'ün “daha ilmi bir sistem takip etmiş olmasının bu zata emniyet edilebileceği kanaatini verdiğini” belirtirken, Fen İşleri Müdürü Yusuf Ziya (Kocainan), Ehlgötz'ün diğerlerinden “daha liyakatli” olduğunun altını çizer. Refik Ahmed Ehlgötz'ün düşüncelerinin diğerlerinden üstün olduğunu iddia ederken, eski Müzeler Müdürü Halil ise Rio de Janeiro'nun planlamasını yaptığı için Agache'ın tercih edilmesi gerektiğini düşünmektedir (Anonim, 1935a). Komisyon çalışmalarını sürdürürken Abidin Daver (1935:3), planlamanın ekonomik bir gerçeklik olduğunun altını çizer. Belediye Yollar ve Köprüler Müdürü mühendis Galip Alnar ise Ehlgötz'ün İstanbul limanına dair önerilerini eleştirerek liman sorununa yönelik fikirlerini belirtir (Alnar, 1935).

İmar planının Ehlgötz tarafından hazırlanmasına 26.02.1935 tarihli oylamada 22 oyla karar verilir

(Anonim, 1935b). Ancak, bir süre sonra kararın Dahiliye Vekaleti tarafından onaylanmadığından söz edilmeye başlanır (Anonim, 1935c). Sonuçta Ehlgötz'ün planı uygulamaya konulmamıştır. Seçilmesine rağmen bu projenin neden uygulanmadığına ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır.

1935'ten 1938'e: Kağıt Üzerinde Kalan Fikirler

Ehlgötz'ün önerisinin seçilmesinin hemen ardından İstanbul'un imarı ile ilgilenmek ve bir rapor hazırlamak üzere Alman mimar Martin Wagner görevlendirilmiştir. İstanbul Belediyesi İmar İşleri Müşavirliği'nde çalışması 28.02.1935 tarihinde onaylanan (BCA-30..18.1.2: 52.14..10.) Wagner, 1937 yılı Temmuz ayına dek bu göreve devam etmiştir. 1925 yılından Türkiye'ye geldiği 1935 yılına dek dönemin mimarlarıyla birlikte bir dizi proje uygulaması gerçekleştirmiş olan Wagner, 1926-1933 yılları arasında Berlin Planlama Departmanı Başkanlığı yapmıştır. Hitler Almanyası'ndan ayrılmak zorunda kalan Wagner'in Türkiye'ye göç etmesinde rolü olan kişiler ise mimar Walter Gropius ile Hans Poelzig'dir (Nikolai, 1998:126).

Wagner'in belediye bünyesindeki ilk çalışmaları, imar planının ve imar kanunun ana ilkelerini ortaya koymak olur (Nikolai, 1998:128). Görevinin ilk aylarında kendisine Atatürk için bir yazlık köşk tasarlanması ve Florya sahil düzenlemesi görevi verilir. 1935'te Prost Yalova'da bir kaplıca yerleşimi planlamak üzere Türkiye'de iken (BCA-30..18.1.2: 52.17..1.) Florya projesi ile ilgili Prost ve Wagner'in de katılımıyla belediyede bir toplantı yapılmıştır (Anonim, 1935d). Ancak, on ay sonra bu proje için görevlendirilen Seyfi Arkan olur. Florya projesi dışında, Yenikapı Limanı projesi, Galata Rıhtımı için açılan yarışmaya paralel olarak bir terminal projesi kapsamında da Wagner'e başvurulur (Nikolai, 1998:210). Wagner, görevine devam ederken 1936'da Prost İstanbul Belediyesi Şehircilik Mütehasşılığı görevine başlar. Wagner ise Gropius'a yazdığı mektuplarda kendi pozisyonunu sorgulamakta, Prost ile ayrı çizgide olduklarını ve bu nedenle onunla çalışmanın olanaksız olduğunu anladığını ifade etmektedir (Nikolai, 1998:128). Öte yandan, Prost'un görevlendirilmesinden önce başlamış olup daha sonra Prost planında yer alan kimi imar etkinliklerine Wagner'in emek verdiği söylenebilir. Wagner, Eminönü Meydanı'nın ve Eminönü-Eyüp arasındaki bölgenin düzenlenmesi ile ilgili çalışmış (Anonim, 1935e) (Resim 2), İstanbul Belediyesi'ne devredilen Surp Agop Mezarlığı arsasında yapılacak olan “asri mahalle” için görevlendirilmiş

Resim 2. Wagner'in 1935'te Eminönü-Eyüp arasındaki bölge ile ilgili çalışmalarına ilişkin bir haber, (Anonim, 1935g).



Proje yapılıyor, amma!
Milyonlara bağlı olan bu imar işinin başırlamıyacağı söyleniyor. O halde?!

Projede serbest liman yapılması münasib görülen kısımlardan Orayın (Belediyenin), İstanbulun i-
marına, Eminönü cihetinden başlamaya
karar verdiğini, bunun için de Eminö-
nünden Eyübsultana kadar devam eden
sahanın imar projesinin tanzimine, imar
müşaviri doktor Wagnerin memur edil-
diğini yazmıştık. Doktor Wagner, Eyü-
bsultandan Sirkeci garına kadar devam
eden alanın (sahanın) projesini bitir-
mek üzeredir.
Bu projede, imar mütehasşısı, Emin -
(Arkan 4 üncü sahifede)

(Anonim, 1935f), Atatürk Köprüsü'nün düzenlenmesi için bir proje hazırlamıştır (Anonim, 1938b). Ne var ki, hazırladığı projelerin çoğu ve imar raporu¹¹ kağıt üzerinde kalır. Bu çalışmalar dışında Wagner, 1936-1938 yılları arasında Arki-tekt'te ağırlıklı olarak kent planlamasının sosyal ve ekonomik boyutlarını vurguladığı çok sayıda yazı kaleme alır. 1937'de Emin Onat ile birlikte İstanbul için bir ulaşım analizi de hazırlar (Nikolai, 1998:128).

Sözleşmesinin uzatılmaması üzerine Wagner, 27.11.1937 tarihinde Nafia Vekaleti Şehircilik Mühassısı olarak Yapı İşleri Umum Müdürlüğü'nde görevlendirilir (BCA-30..18.1.2: 80.96..19.). Projeleri, makaleleri, verdiği dersler ve konferanslarla Wagner'in kent planlama pratiğine ve politikalarına katkıları olmuştur. İstanbul'a ilişkin bölgesel bağlamda analizleri dönemine göre oldukça ufuk açıcı olmakla birlikte beklentileri karşılamış gözükmez. 1930'lar Türkiye'si'nin politik ve kültürel ortamında daha fazla etkili olabilmesinin önündeki tıkanıklıkları fark eden Wagner, Harvard Üniversitesi'ne gitmek üzere Türkiye'den ayrılmaya karar verir.

Değerlendirme

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, içinde bulunduğu koşullarda İstanbul'un planlamaya ihtiyacı olup olmadığı, planlamanın hangi kaynaklarla gerçekleştirilebileceği, kavramsal içeriği, kentli tarafından talep edilip edilmediği ya da plan elde etme yöntemleri irdelenmeden bürokratik seçkinler tarafından çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. İstanbul planlanarak "gelişi güzel icraattan ziyade fen ve ilim dairesinde hareket edilecek bir imar tarzına kavuşacaktır" (Anonim, 1932c). Plansız kent, yönetimin özlemleri doğrultusunda planlıya dönüşecek ve üstelik bu 'doğru' plana bağlı kalıp neredeyse sonsuza dek düzenini koruyacaktır. Bu bağlamda, plan ve planlama uzmanının birer bir temsiliyet nesnesi olarak algılandığı söylenebilir. Genel olarak plan, bürokrasinin eylemlerinin aracı olan, mutabakat süreçlerine yaslanmayan, büyük oranda kentin görüntüsünün değiştirilmesine yönelik neredeyse simgesel bir nesnedir. Kentin geleceğine karar verme yetkisine sahip olanların çağdaşlık idealini temsil eder. Dolayısıyla, Cumhuriyet ideolojisinin sunduğu yeni yaşam biçiminin uygulama alanı olabilmesi için İstanbul'un da planlanması amaçlanır.

İstanbul, aynı zamanda merkezi otoritenin gücünü sergileyebileceği verimli bir zemini tanımlamaktadır. Öyle ki, merkezi otoritenin İstanbul'un imarı konusundaki yönlendirme

gücünü ve denetimini elden bırakmak istemeyişini bu makalede tartışılan tüm girişimlerde izlemek mümkündür. Merkezi yönetim planlamanın yasal çerçevesiyle de İstanbul Belediyesi üzerinde denetim sağlar. Ancak, yasal yollarla bir denetleme mekanizmasının nasıl oluşturulacağı pek de bilinmemektedir.

Geç Osmanlı döneminden itibaren kullanılan bir araç olan yabancı uzman emeğinden yararlanma ise İstanbul'un planlaması bağlamında en sık başvuru yöntemidir. Yabancı uzmana başvurma bir anlamda çağdaş uygarlık düzeyini yakalama idealini temsil eder. Zira kentsel modernleşme, model olarak alınan Batı kentlerine benzeme sürecidir. Yabancı uzmanlar tarafından hazırlanan çoğu çalışmanın değerlendiril(e)memesi ise karar verme mekanizmalarının tıkanıklığına işaret eder. Bununla birlikte, imar programları oluşturmak veya uzmanların planlarını incelemek üzere çeşitli komisyonlar oluşturulmuştur. Komisyon üyelerinin eleştirel yaklaşımlar sergiledikleri, direnç gösterdikleri veya komisyonun tepkiler aldığı durumlarla da karşılaşılır. Ancak, ortaya konulan taleplerin, tepkilerin çok fazla dikkate alındığı söylenemez. Öte yandan, gerek imar programlarında yer alan bazı önerilerin gerekse yabancı uzmanların kimi çalışmalarının izleriyle Prost'un hazırladığı planlarda karşılaşılmaktadır (Durhan, 2009).

Cumhuriyet'in ilk yıllarından Prost dönemine uzanan İstanbul'a ilişkin kısmen gerçekleşmiş, sekteye uğramış ya da kağıt üstünde kalmış kent planlama çabaları; uyulması gerekli yasalarla ivmelenen, çıkarları ve beklentileri farklı aktörler arasındaki çeşitli çatışmaları, tartışmaları ve uzlaşmaları içeren, kentsel mekanın üretilmesi ve biçimlendirilmesiyle ilgili pek çok meslek insanının fikir ürettiği, dolayısıyla çok katmanlı bir güzergahı gözler önüne sermektedir. ■

Ö. Sıla Durhan, Prof.Dr., Işık Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Notlar

1. 20. yüzyılın başında 1.000.000'u aştığı tahmin edilen İstanbul'un nüfusu 1927 sayımında yaklaşık 700.000'e düşmüştür (Bayrak, 1996: 176).
2. 24.2.1925 tarihli (BCA-30..10.0.0: 189.293..5.) numaralı belgeye göre "Ankara'da istasyon caddesinde Vakıf oteli inşaatını" Keşfiyat ve İnşaat Türk Anonim Şirketi yapmış, 22.7.1925 tarihli (BCA-30..18.1.1: 14.46..16.) numaralı belgeye göre "silah fabrikası tüfek kısmı genişletme inşaatı" Keşfiyat ve İnşaat TAŞ.'ye ihale edilmiş olup 15.11.1925 tarihli (BCA-30..18.1.1: 16.72..17.) numaralı belgeye göre "Ankara ve civarında inşası kararlaştırılan Telsiz-Telgraf istasyonu ile müstemilatının pazarlık suretiyle Keşfiyat ve İnşaat TAŞ.'ye yaptırılması" söz konusudur.
3. 1922 tarihli 1/2000 ölçekli Pera-Galata paftaları 9 adet olup üzerinde planların Valiliğin mülkiyetinde olduğu yazılıdır.

4. Keşfiyat ve İnşaat Türk Anonim Şirketi'ne 30.12.1923 tarihinde ismarlanan ve Lörcher'e hazırlanan Ankara'nın ilk planı 30.05.1924 tarihinde Ankara Şehremaneti'ne teslim edilmiştir (Cengizkan, 2004:36).
5. 1926-1928 tarihli 1/10000 ölçekli Üsküdar'ın şekli müstakbeline ait planlar; I: taksimatı irae eder plan, II: cad-deleri irae eder plan, III: bahçe ve parkları irae eder plan, IV: hanelerin taksimatını irae eder plan olup 4 adettir.
6. Anonim (1929), *Karagöz*, 26 İkincikanun (aktaran: Özer, 2006:133).
7. 1930-1935 yılları arasında çıkarılan yasalar, 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1933 yılında çıkarılan 2290 sayılı Yapı ve Yollar Kanunu ve 2033 sayılı Belediye Bankası Kuruluş Kanunu, 1934 yılında çıkarılan 2497 sayılı Belediyeler İstimlak Kanunu ile 1935 yılında çıkarılan 2763 sayılı Belediyeler İmar Heyeti Kuruluş Kanunu'dur (Tekeli ve Ortaylı, 1978: 50-66).
8. 23.07.1932 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile onay-lanan Jansen Planı kapsamında hazırlanan Beş Yıllık Uygulama Planı 09.06.1934 tarihinde uygulamaya konmuştur (Tekeli, 1982:62).
9. Nadi, Y. (1929) "Yansenle karşı karşıya..", *Cumhuriyet*, 5 Teşrinievvel, s.1.; Nadi, Y. (1929) "Yansenin fikirleri", *Cumhuriyet*, 4 Teşrinievvel, s.1.; Nadi, Y. (1930) "İstanbul'un imarı", *Cumhuriyet*, 15 Temmuz, s.1; Nadi, Y. (1930) "Plân ve program", *Cumhuriyet*, 31 Temmuz, s.1.
10. Hazırlanan bu rapor "İstanbul Şehrinin Planı" başlığı ile *Arkitekt Dergisi*'nde yayınlanmıştır. Bkz. Anonim, 1935.
11. Wagner, M. (1998) "İstanbul Havalisinin Planı", *İstanbul Araştırmaları*, 7, s.237-266 [Ayrıca bkz. Wagner, M. (1936) "İstanbul havalisinin planı", *Arkitekt*, 10-11, s.301-306 ve Wagner, M. (1936) "İstanbul havalisinin planı", *Arkitekt*, 12, s.333-337]

Kaynaklar

- Alnar, G. (1935) "İstanbul'un Liman Meselesi", *Arkitekt*, 11-12, s.325-326.
- Anonim (1929a) *Cumhuriyet*, 5 Haziran, s.2.
- Anonim (1929b) *Cumhuriyet*, 4 Eylül, s.2.
- Anonim (1930) *Cumhuriyet*, 12 Kanunuevvel, s.2.
- Anonim (1931a) *Cumhuriyet*, 2 Nisan, s.2.
- Anonim (1931b) *Cumhuriyet*, 20 Nisan, s.2.
- Anonim (1931c) *Cumhuriyet*, 6 Nisan, s.1, 3.
- Anonim (1931d) *Cumhuriyet*, 12 Nisan, s.1, 4.
- Anonim (1931e) *Cumhuriyet*, 13 Nisan, s.2.
- Anonim (1931f) *Cumhuriyet*, 19 Haziran, s.2.

- Anonim (1931g) *Cumhuriyet*, 10 Teşrinisani, s.1, 4.
- Anonim (1932a) *Cumhuriyet*, 26 Nisan, s.2.
- Anonim (1932b) *Cumhuriyet*, 13 Teşrinievvel, s.2.
- Anonim (1934a) *Cumhuriyet*, 4 Mayıs, s.3.
- Anonim (1934b) *Cumhuriyet*, 21 Ocak.
- Anonim (1934c) *Cumhuriyet*, 22 Ocak.
- Anonim (1934d) *Cumhuriyet*, 12 Kanunuevvel, s.2.
- Anonim (1935a) *Cumhuriyet*, 6 Şubat, s.5.
- Anonim (1935b) *Cumhuriyet*, 27 Şubat, s.5.
- Anonim (1935c) *Cumhuriyet*, 19 Mart, s.4.
- Anonim (1935d) *Cumhuriyet*, 9 Haziran, s.2.
- Anonim (1935e) *Cumhuriyet*, 14 Ağustos, s.5.
- Anonim (1935f) *Cumhuriyet*, 20 Eylül, s.2.
- Anonim (1935g) *Cumhuriyet*, 22 Ağustos, s.2.
- Anonim (1938a) *Cumhuriyet*, 29 Mayıs, s. 2.
- Anonim (1938b) *Cumhuriyet*, 22 Haziran, s.2.
- Anonim (1935) "İstanbul Şehrinin Planı", *Arkitekt*, 2, s.61-68.
- Anonim (1973) *50 Yılda İmar ve Yerleşme 1923-1973*, İmar ve İskan Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Arif, B. (1933) "İstanbul'un Planı", *Arkitekt*, 5, s.154-161.
- Batkan, Ö. (1996) "Bursa Kentsel Gelişim ve Planlama Süreci", (der. E. Yenal), *Bir Masaldı Bursa*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.247-259.
- Bayrak, M. O. (1996) *İstanbul Tarihi*, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- Beyatlı, Y.K. (1993) "Şehrin İmarını Şehir Halkı Yapacak", *İstanbul*, 4, s.98-103.
- Cengizkan, A. (2004) *Ankara'nın İlk Planı 1924-25 Lörcher Planı: Kentsel Mekan Özellikleri, 1932 Jansen Planı'na ve Bugüne Katkıları, Etki ve Kalıntıları*, Ankara Enstitüsü Vakfı-Arkadaş Yayıncılık, Ankara.
- Daver, A. (1935) "Ben mimar profesör parayı tercih ederim", *Cumhuriyet*, 8 Şubat, s.3.
- Doğuoğlu, M. M. (2002) *19. Yüzyıl İstanbul'unda Alman Mimari Etkinliği*, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Durhan, Ö. S. (2009) *Erken Cumhuriyet İstanbul'unda Kentsel Değişim (1928-1950)*, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Nadi, Y. (1930) "İstanbul'un imarı", *Cumhuriyet*, 15 Temmuz, s.1.
- Nikolai, B. (1998) *Moderne und Exil: Deutschsprachige Architekten in der Türkei 1925-1955*, Verlag für Bauwesen, Berlin.
- Öner, E. (2008) *İstanbul Şehremaneti (Belediyesi)'nin Kuruluşu ve 1917 Yılı Bütçesi*, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.
- Özer, İ. (2006) *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*, Truva Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ. ve İ. Ortaylı (1978) *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*, 1. Belediyecilik Araştırma Projesi, (ed. E. Türkcan), Türk İdareciler Derneği Bilimsel Araştırma Dizisi: 2, Ankara.
- Tekeli, İ. (1982) *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Tekeli, İ. (1993) "1839-1980 Arasında İstanbul'un Planlama Deneyimleri İçerisinde Plan", *İstanbul*, 4, s.26-37.
- Wagner, M. (1998) "İstanbul Havalisinin Planı", *İstanbul Araştırmaları*, 7, s.237-266 [Ayrıca bkz. Wagner, M. (1936) "İstanbul havalisinin planı", *Arkitekt*, 10-11, s.301-306 ve Wagner, M. (1936) "İstanbul havalisinin planı", *Arkitekt*, 12, s.333-337]
- Ziyaoglu, R. (1971) *İstanbul Kadıları Şehreminleri Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi 1453-1971 İdari-Siyasi, İsmail Akgün Matbaası*, İstanbul, 1971.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi belgeleri:
- BCA-30..10.0.0: 189.293..5.
- BCA-30..18.1.1: 14.46..16.
- BCA-30..18.1.1: 16.72..17.
- BCA-30..10.0.0: 81.533..5.
- BCA-30..18.1.2: 52.14..10.
- BCA-30..18.1.2: 52.17..1.
- BCA-30..18.1.2: 80.96..19.

Urban Planning in İstanbul on the Trace of Urban Processes Leading to The Prost Plan

In the early Republican period, the urban development of İstanbul was seen as a necessity of modernization. In this context, although Hermann Ehlgötz's project was selected in the international competition opened in 1933 for the master plan of İstanbul, Henri Prost was commissioned in 1936. However, from the early years of the Republic until the Prost period, it is possible to mention many initiatives related to the planning of İstanbul. These include the urban development programs of the İstanbul Municipality, the experiences of Carl Christoph Lörcher, Hermann Jansen, Hermann Ehlgötz, Donat Alfred Agache, Jacques Lambert, Martin Wagner. This article traces the urban processes that were set in motion with the impetus of the Early Republican rulers but did not proceed as envisioned, did not materialize or were ignored, and discusses the background of İstanbul's transformation. In this process, what was aimed with urban planning, how and with which tools İstanbul was planned, the events, demands, reactions and criticisms experienced before the city was planned were evaluated together with their reflections on the Prost Plan. As a result, it can be seen that the city is not only a coherent planned product, but is also shaped by unfinished, interrupted or partially realized efforts.